

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันแนวโน้มพบว่าสตรีที่เป็นมารดาที่มีอายุน้อยลง มีรายงานโดย Save the Children จากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกพบว่าในแต่ละปีจะมีเด็ก 13 ล้านคน คลอดโดยสตรีที่อายุต่ำกว่า 20 ปี ทั่วโลก และมากกว่าร้อยละ 90 คลอดโดยสตรีที่อาศัยอยู่ในประเทศที่กำลังพัฒนา (อุดม เชาวรินทร์, 2551) ประเทศไทย จากสถิติสตรีวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปีที่มาคลอดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอด 4 ปีที่ผ่านมา และในปี พ.ศ. 2551 ข้อมูลของโครงการ Child Watch ประมาณการว่าจะมีสตรีวัยรุ่นมาคลอดราว 77,092 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2550 ซึ่งมีเพียง 68,385 คน ส่วนสถิติในจังหวัดบุรีรัมย์ที่ผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่พบว่าสตรีวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปี มาคลอดบุตรในปี 2551 คิดเป็นร้อยละ 14.2 ของจำนวนคลอดทั้งหมด จัดอยู่ในสภาพปัญหาของสถานะสุขภาพแม่และเด็กเป็นลำดับที่ 5 ของจังหวัด (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดบุรีรัมย์, 2551) ทำให้มีปัญหาดัง ๆ ตามมามากมาย เนื่องจากมารดาวัยรุ่นต้องเผชิญบทบาท 2 อย่าง ในเวลาเดียวกัน คือ การเปลี่ยนแปลงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของวัยรุ่น ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และการปรับตัวต่อการเป็นมารดา ทำให้มารดาวัยรุ่นเกิดความรู้สึกรู้สึกขัดแย้งอย่างมากในการที่จะต้องปฏิบัติบทบาทการเป็นมารดา ในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติบทบาทการเป็นวัยรุ่น มารดาวัยรุ่นจึงมักพบกับความยากลำบากในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทที่เกิดขึ้น (Mercer, 1986) อาจทำให้พัฒนาการในช่วงวัยรุ่นหยุดชะงักหรือช้าลง เนื่องจากต้องมึกรอบครัวในขณะที่ยังไม่พร้อม ต้องรับผิดชอบในการเป็นมารดาที่รวดเร็วเกินไป บางคนต้องพักการเรียน ต้องออกจากโรงเรียน สูญเสียโอกาสด้านการศึกษา มีความรู้ น้อย ไม่มีงานทำ หรือต้องทำงานที่ใช้แรงงาน แต่มีรายได้ น้อย ทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวไม่ดี เมื่อมีบุตรทำให้มารดาวัยรุ่นต้องพึ่งพาบิดามารดาในด้านเศรษฐกิจมากขึ้น รวมทั้งการช่วยเหลือบุตร ทำให้รู้สึกขาดอิสระในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นมารดาวัยรุ่นมีความลังเลที่จะยอมรับบุตร เกิดความขัดแย้งกับข้อใจสับสนในการเป็นมารดา รู้สึกว่าเป็นงานหนัก คิดว่าตนเองไม่มีความสามารถในการทำหน้าที่ของมารดา จนทำให้เกิดภาวะเครียด เพราะวุฒิภาวะทางอารมณ์ของมารดาวัยรุ่นยังไม่พร้อมที่จะเป็นมารดา จึงมักนึกถึงความต้องการของตนเองก่อนที่จะนึกถึงความต้องการของทารก (Elliott, 1997)

ทารกเป็นวัยที่เริ่มต้นการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อม ทารกจะรับรู้เชื่อดูไว้วางใจต่อโลกภายนอกในช่วง 1 ปีแรกของชีวิต และถือว่าความรู้สึกนี้จะเป็นพื้นฐานของการ

สร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับบุคคลอื่นในอนาคต ในทางตรงกันข้าม ถ้าวัยนี้ได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม ขาดการอุ้มชู ขาดการดูแลที่อบอุ่น ทารกจะขาดความไว้วางใจ (Mistrust) ต่อคนรอบข้าง ซึ่งถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือที่เหมาะสมก็จะเติบโตไปเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย หรือปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยาก (Erikson, 2000) พัฒนาการของทารกมิใช่มีเพียงแต่พัฒนาการทางด้านร่างกาย สมอ และระบบประสาทเท่านั้น ยังประกอบด้วยพัฒนาการด้านอื่น ๆ ได้แก่ พัฒนาการด้านภาษา พัฒนาการด้านอารมณ์ สังคมและพัฒนาการด้านความคิดและเชาว์ปัญญาซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเลี้ยงดูของมารดา (รัตโนทัย พลับรูการ, 2546) มารดาเป็นบุคคลแรกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทารกมากที่สุด ดังนั้นถ้ามารดาดูแลเอาใจใส่ ปกป้อง อารมณ์ให้ความรัก รอยยิ้ม ให้สัมผัสที่อบอุ่น อย่างสม่ำเสมอจะทำให้มารดาเข้าใจถึงพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกเพื่อสื่อสารสัญญาณ (พรทิพย์ ศิริบุรณพิพัฒนา, 2549)

สื่อสารสัญญาณทารก (Infant Cues) เป็นพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกมาเพื่อสื่อถึงความต้องการด้านต่าง ๆ ของตนเองต่อมารดาหรือผู้เลี้ยงดูทารก (เพ็ญพิไล ฤทธาคนานนท์, 2549) และเนื่องจากทารกยังไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ อวัยวะต่าง ๆ ยังทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ พฤติกรรมหรือการแสดงออกต่าง ๆ มักเกิดจากปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex) เมื่อทารกโตขึ้นจะเปลี่ยนเป็นการเคลื่อนไหวหรือแสดงพฤติกรรมที่มีความหมายมากขึ้น (พรทิพย์ ศิริบุรณพิพัฒนา, 2549) ทารกเมื่อต้องการสิ่งใดก็จะส่งเสียงร้อง อึ้ม หัวเราะ หรือแสดงสีหน้า เพื่อให้มารดาหรือผู้ดูแลใกล้ชิดตอบสนองความต้องการต่าง ๆ แทนคำพูด เช่น หิว ไม่สุขสบาย เจ็บปวด ต้องการการอุ้มสัมผัส หากไม่ได้รับการตอบสนอง ทารกย่อมตกอยู่ในภาวะกระวนกระวายใจ ไม่เป็นสุข และจะดิ้นรนส่งเสียงร้องจนกว่าจะได้รับการตอบสนอง (สุชา จันทร์แอม, 2541) ซึ่งปฏิกิริยาตอบสนองที่มีอิทธิพลต่อทารกมากที่สุดคือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นทันทีที่ทารกได้แสดงออกมา (Contingent Response) ดังนั้นทารกจะส่งเสียงมากหรือน้อยไม่ได้อยู่ที่ว่ามารดาพูดกับทารกมากหรือน้อย แต่อยู่ที่ปฏิกิริยาตอบสนองของมารดาทันทีหลังจากที่ทารกส่งเสียงแล้ว เพราะพบว่ามารดาที่มีความไวในการตอบสนองทารกทั้งทางด้านร่างกายและอารมณ์อย่างเหมาะสม จะทำให้ทารกมีพัฒนาการทางสังคมที่ดี (เพ็ญพิไล ฤทธาคนานนท์, 2549)

ความไวในการตอบสนองสื่อสารสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่นนั้นไม่ได้เกิดจากสัญชาตญาณความเป็นผู้หญิง หรือการสืบทอดทางวัฒนธรรม แต่เป็นพฤติกรรมของการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยความรู้สึนึกคิด สถิติปัญหา การรับรู้ความสามารถของตนและการสนับสนุนทางสังคม (Holloway & Watson, 2002) ซึ่งการส่งเสริมความไวในการตอบสนองสื่อสารสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัจจัยข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ และเพศของเด็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับความไวของมารดาใน

การตอบสนองต่อสัญญาณทารก (Broom, 1998) แต่มีการศึกษาที่พบว่า การสนับสนุนของคู่สมรสสามารถเปลี่ยนแปลงและคงไว้ซึ่งพฤติกรรมและส่งผลต่อสุขภาพกาย จิต และมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตัวของมารดาวัยรุ่น (นันทา กาเลียง, 2540) การสนับสนุนของคู่สมรสมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมารดาวัยรุ่น มารดาวัยรุ่นส่วนมากต้องการให้ คู่สมรสรัก และยอมรับว่าตนเองมีคุณค่า (นวลจันทร์ บุญรัตน์, 2547; สุภาพร ตั้งศิริ, 2550) ต้องการพึ่งพาคู่สมรสในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การดูแลขณะตั้งครรภ์ คลอด และหลังคลอด และการช่วยเหลืองานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ (วัฒนา ศรีพจนารถ, 2543) คู่สามีภรรยาที่มีความรัก ความเข้าใจ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความอบอุ่นและมั่นคงของครอบครัว เมื่อภรรยาคลอดบุตร สามีจะช่วยประคับประคองจิตใจภรรยาให้สามารถปรับตัวตอบรับการเป็นภรรยา และมารดาได้พร้อม ๆ กันอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเหมาะสม (วิไลพรธม สวัสดิ์พานิชย์, 2551)

การทำหน้าที่ของครอบครัว หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติกิจกรรมในครอบครัว ซึ่งเป็นระบบเปิดประกอบด้วย สมาชิกแต่ละคน คู่สมรส และพี่น้อง ในระบบครอบครัวถ้ามีกระบวนการที่ไม่เหมาะสมก็จะทำให้เกิดปัญหาตามมา แต่ถ้ากระบวนการเหมาะสมการทำหน้าที่ครอบครัวมีประสิทธิภาพมากก็จะผลักดันให้สมาชิกพัฒนาไปอย่างดีทั้งกายและใจ (McMaster Model of Family Functioning: MMFF) (Rayn, Epstein, Keitner, Miller & Bishop, 2005) และมีความสัมพันธ์ระหว่างการทำหน้าที่ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในครอบครัว ซึ่งอาจเป็นบุคคลในครอบครัว คนอื่น ๆ ญาติทางสามี หรือบิดาและมารดาของตนเอง มีส่วนในการปรับตัวสู่บทบาทการเป็นมารดาวัยรุ่น (สายสุตา วงษ์จินดา, 2547) การทำหน้าที่ครอบครัวของมารดาวัยรุ่น โดยเฉพาะครอบครัวขยาย ที่ประกอบไปด้วย บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครอบครัวมักจะตื่นตื้นตันยินดีที่จะมีสมาชิกใหม่ และทารกจะช่วยให้อัมพันภาพในครอบครัวดียิ่งขึ้น ทารกจึงเปรียบเสมือนผู้ประสานความสัมพันธ์ของครอบครัว มารดาที่มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับบุตร เมื่อบุตรตั้งครรภ์จะรู้สึกตื่นตื้นตันต่อบทบาทใหม่ที่จะเป็นยายของหลาน มารดาจะสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุตร และช่วยเหลือบุตรโดยการให้ไปฝากครรภ์ เพื่อที่จะได้รับการดูแลที่ดีในขณะตั้งครรภ์ ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระหน้าที่ของบุตร แนะนำ ส่งเสริมให้มารดาวัยรุ่นสามารถสื่อสารสัญญาณทารกได้เหมาะสมในระหว่างการเลี้ยงดูบุตร ทำให้มารดาวัยรุ่นต้องการการประคับประคองทางด้านอารมณ์ ต้องการความรัก ความเอาใจใส่ ต้องการระบายความรู้สึกคับข้องใจ ความกลัว ความวิตกกังวลกับบุคคลที่ไว้วางใจ และใกล้ชิด เพื่อให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นและสบายใจ เป็นบุคคลที่ไว้วางใจและใกล้ชิด ซึ่งช่วยให้มารดามีกำลังใจในการดำเนินชีวิต มารดาในระยะหลังคลอดจะมีความกังวลมาก โดยเฉพาะมารดาวัยรุ่นต้องมีการปรับตัว เพื่อให้ได้รับการยอมรับ ความไว้วางใจและความรู้สึกมีคุณค่า ดังนั้น

มารดาวัยรุ่นหลังคลอดจึงต้องการการสนับสนุนด้านอารมณ์จากบุคคลที่ใกล้ชิด โดยจะยึดมารดาของตนเป็นแบบอย่างในการเตรียมตัวเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดาที่มีความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารก (วัฒนา ศรีพจนารถ, 2543)

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวข้างต้น การสนับสนุนของกลุ่มสมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาอิทธิพลของการสนับสนุนของกลุ่มสมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัวที่มีต่อความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น และนำผลที่ได้เป็นแนวทาง และวางแผนส่งเสริมบทบาทการเป็นมารดาวัยรุ่น ให้มีการรับรู้ แปลความหมายสัญญาณทารก และเลือกสิ่งที่ดีที่สุดในการตอบสนองตรงตามความต้องการของทารก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย จิตใจ รวมทั้งการเตรียมความพร้อมในการดูแลตนเองและทารกต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสนับสนุนของกลุ่มสมรส การทำหน้าที่ของครอบครัว และความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง การสนับสนุนของกลุ่มสมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัว กับความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของการสนับสนุนของกลุ่มสมรส และการทำหน้าที่ของครอบครัว ที่มีต่อความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น

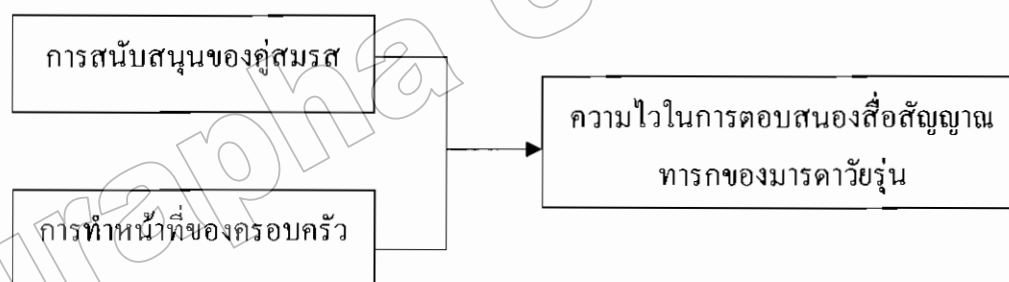
สมมติฐานงานวิจัย

1. การสนับสนุนของกลุ่มสมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัว มีความสัมพันธ์กับความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น
2. การสนับสนุนของกลุ่มสมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัว สามารถทำนายความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่นได้

กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดา (Concept of Parental Sensitivity to Infant Cues) (Broom, 1998) เชื่อว่าการตอบสนองต่อสัญญาณทารกประกอบด้วย การรับรู้ต่อสัญญาณทารก การแปลความหมายสัญญาณทารกอย่างถูกต้อง การตอบสนองอย่างเหมาะสม และวิธีการตอบสนองที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมารดาที่มีครบถ้วนทั้ง 4 องค์ประกอบนี้

จะเป็นมารดาที่ไวต่อการตอบสนองต่อสัญญาณทารก ทารกจะแสดงความต้องการทั้งที่เป็นภาษาท่าทาง และการออกเสียงเป็นสัญญาณทารก (Infant Cues) แบ่งเป็นสัญญาณที่แสดงออกถึงความหิว ความอึดไม่ต้องการให้อาหารต่อ ต้องการพูดคุยหรือเล่น ต้องการหยุดเล่นหรือพักผ่อน ความเจ็บปวด มีความสุขและไม่สบาย ในการมีปฏิสัมพันธ์กับมารดาหรือผู้ดูแล มารดาจึงมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการของทารกทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ จึงจะเป็นมารดาที่มีความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารก ได้แก่ การสนับสนุนของคู่สมรส ประกอบด้วย 4 ด้าน (House, 1981) คือ การสนับสนุนด้านอารมณ์ ด้านการประเมินคุณค่า ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านวัตถุประสงค์ และการทำหน้าที่ของครอบครัว (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2544) ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้าน คือ การแก้ปัญหา การสื่อสาร บทบาท การตอบสนองทางอารมณ์ ความผูกพันทางอารมณ์ และการควบคุมพฤติกรรม ดังนั้นมารดาวัยรุ่นยังไม่มีความพร้อมในการเป็นมารดาจึงต้องการบุคคลที่มารดาวัยรุ่นใกล้ชิดและไว้วางใจมากที่สุด คอยให้การช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคู่สมรสและครอบครัวจะทำให้มารดาวัยรุ่นเกิดความมั่นใจในการดูแลทารก ส่งผลให้มารดาที่มีความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเขียนเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังแสดงในแผนภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

1. เป็นแนวทางในการจัดโครงการหรือสร้างโปรแกรมเพื่อส่งเสริมมารดาวัยรุ่น ให้มีความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกได้อย่างเหมาะสม
2. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกเพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเจริญเติบโตของทารกด้านอื่น ๆ ต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบหาความสัมพันธ์เชิงทำนาย (Correlational Predictive Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของการสนับสนุนของคู่สมรสและการทำหน้าที่ของครอบครัวที่มีต่อความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารกของมารดาวัยรุ่น โดยศึกษาจากมารดาวัยรุ่นซึ่งนำบุตรมารับวัคซีนที่คลินิกสุขภาพเด็กดี โรงพยาบาลชุมชน ในจังหวัดบุรีรัมย์ รวบรวมและเก็บข้อมูลในเดือน มีนาคม พ.ศ. 2553

นิยามศัพท์เฉพาะ

สัญญาณทารก หมายถึง การติดต่อสื่อสารของทารก เพื่อแสดงถึงความต้องการของตนเองเพื่อให้ผู้เลี้ยงดูทราบ โดยแสดงพฤติกรรมการให้สัญญาณ 5 อย่าง ได้แก่ การร้องไห้ การยิ้ม การส่งเสียงอ้อแอ้ และการเลียนแบบ

ทารก หมายถึง ทารกที่เกิดจากมารดาวัยรุ่นครรภ์ครบกำหนด คลอดปกติทางช่องคลอด ที่โรงพยาบาลชุมชน ในจังหวัดบุรีรัมย์ มีอายุ 1-2 เดือน ไม่มีความพิการแต่กำเนิด และไม่มีโรคหรือความเจ็บป่วยรุนแรง

มารดาวัยรุ่น หมายถึง หญิงหลังคลอดบุตร ที่มีอายุ 11-19 ปี ไม่มีภาวะแทรกซ้อนในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และหลังคลอด ซึ่งนำบุตรมารับวัคซีนที่คลินิกสุขภาพเด็กดี โรงพยาบาลชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์

ความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารก หมายถึง การอ่าน แปลความหมาย และไวต่อการแสดงพฤติกรรมของทารก โดยใช้ประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็น การสัมผัสทางกาย เพื่อรับรู้เกี่ยวกับความต้องการของทารก และมารดาวัยรุ่นแสดงออก หรือทำกิจกรรมใด ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของทารก ใช้แบบวัดที่พัฒนามาจากแบบสังเกต Maternal Behavior Q-Sort (MBQS) ที่แปลเป็นภาษาไทย (Nettip, 2004; Chaimongkol & Flick, 2006)

การสนับสนุนของคู่สมรส หมายถึง การให้ความช่วยเหลือทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของคู่สมรส ทั้งโดยพฤตินัยและนิตินัยของมารดาวัยรุ่น ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีบุตรด้วยกัน ใช้แบบวัดที่พัฒนามาจากแบบสอบถามการสนับสนุนจากครอบครัว ของนภาพร คูมน้อย (2551) ที่พัฒนามาจากแนวคิดการสนับสนุนทางสังคม ของเฮาส์ (House, 1981)

การทำหน้าที่ของครอบครัว หมายถึง การกระทำหรือปฏิบัติกิจกรรมในครอบครัว เกี่ยวกับการดูแล ส่งเสริม แนะนำการปฏิบัติตัวที่เป็นประโยชน์ต่อความไวในการตอบสนองต่อสัญญาณทารก โดยใช้แบบวัดการทำหน้าที่ของครอบครัวของ Chulalongkorn Family Inventory (CFI) (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2544)